

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล
(Individual Study)

หัวข้อ : หลักนิติธรรม
เรื่อง : หลักนิติธรรมในทางการเมือง

จัดทำโดย
ดร. พงศ์ศักดิ์ งามสันต์
รหัส เลขที่ 24

เอกสารวิชาการนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม
หลักสูตร “หลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย” รุ่นที่ 2
วิทยาลัยรัฐธรรมนูญ
สถาบันรัฐธรรมนูญศึกษา
สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

คำนำ

ในการศึกษาตามหลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ 2 ของวิทยาลัยรัฐธรรมนุญ มีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกและพฤติกรรมในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ซึ่งจะเห็นได้ว่าเน้นหลักการเรื่องนิติธรรมเป็นสำคัญ แต่หลักการเรื่องนิติธรรมคือสิ่งใด เกิดขึ้นจากที่ใด และมีความสำคัญอย่างไร บุคคลทั่วไปอาจไม่เข้าใจและเป็นคำถามที่น่าเรียนรู้เป็นอย่างยิ่ง เพราะหลักการต่างๆ ล้วนมีลักษณะเป็นนามธรรมที่จับต้องและเข้าใจยาก การที่ได้ศึกษาและเข้าใจอาจทำให้นำมาปรับใช้กับวิชาชีพต่างๆ ได้จริง มิได้เป็นเพียงหลักการในทางทฤษฎีบนหน้ากระดาษอีกต่อไป

หลักนิติธรรมในบทความวิชาการนี้ จะมองในด้านการเมือง ซึ่งในปัจจุบันมีความสำคัญกับทุกชนชั้นอาชีพ ไม่ว่าจะทางตรงหรือทางอ้อม หากการเมืองไทยเป็นสังคมที่ใช้หลักนิติธรรมนำหน้าแล้ว อาจทำให้ประชาชนมองเห็นสังคมการเมืองไทยในแนวทางที่เปลี่ยนไปก็เป็นได้

ดร.พงศ์ศักดิ์ งามสันต์

หลักนิติธรรม

1. ความหมายของหลักนิติธรรม

หลักนิติธรรม (The Rule of Law) ในไทยได้มีผู้ให้ความหมายที่หลากหลาย เช่น หลักพื้นฐานแห่งกฎหมาย หลักการปกครองด้วยกฎหมาย หลักแห่งกฎหมาย หลักความยุติธรรมตามกฎหมาย เป็นต้น แต่ความหมายที่ทำให้เข้าใจและตรงกับศัพท์มากที่สุดคือ “**หลักพื้นฐานแห่งกฎหมายที่ไม่อาจฝ่าฝืนหรือขัดแย้งได้**” ซึ่งหากจะขยายให้เข้าใจแล้ว หมายถึง “การบัญญัติกฎหมาย การใช้การตีความกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย และกระบวนการยุติธรรม จะต้องไม่ฝ่าฝืนหรือขัดแย้งต่อหลักนิติธรรม” หากกฎหมายหรือกระบวนการยุติธรรมขัดหรือแย้งต่อหลักนิติธรรม ผลก็คือจะใช้บังคับไม่ได้ เพราะหลักนิติธรรมมีความสำคัญเหนือกฎหมายทั้งปวง

2. ความเป็นมาของหลักนิติธรรมและหลักการที่ใกล้เคียง และเปรียบเทียบความแตกต่าง

2.1 หลักนิติธรรม (The Rule of Law)

ต้นกำเนิดของหลักนิติธรรมนั้น มาจากประเทศอังกฤษในคริสต์ศตวรรษที่ 13 โดยปรากฏอยู่ในกฎบัตรแมกนาคาร์ตา (Magna Carta) ค.ศ.1215 และได้รับการพัฒนาจากศาสตราจารย์ เอ.วี.ไดซี่ (Albert Venn Dicey) แห่งมหาวิทยาลัยออกฟอร์ด ซึ่งมีหลักสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1. บุคคลจะได้รับการลงโทษต่อเมื่อกระทำการขัดต่อกฎหมายเท่านั้น ผู้ปกครองจะลงโทษบุคคลตามอำเภอใจไม่ได้
2. บุคคลทุกคนเสมอภาคกันในทางกฎหมาย
3. การที่บุคคลมีสิทธิ เสรีภาพ ก็เพราะศาลยุติธรรมยอมรับบังคับให้ มิใช่เพราะการมีรัฐธรรมนูญ เพราะรัฐธรรมนูญไม่ใช่ที่มาของกฎหมาย

หลังจากนั้น แนวคิดหลักนิติธรรมก็ได้ขยายขอบเขตออกไปจนครอบคลุมถึงการเสริมสร้างเกียรติศักดิ์ศรีของมนุษย์และการคุ้มครองรักษาสีทิมมนุษย์ชนทุกแห่งทุกมุม โดยหลักนิติธรรมใช้บังคับได้ผลดีในอังกฤษ เพราะประเทศอังกฤษเป็นระบบกฎหมายแบบ Common Law ที่ยึดถือคำพิพากษาที่มีลักษณะข้อเท็จจริงเดียวกันเป็นบรรทัดฐานในการตัดสินคดีต่อไป เมื่อผู้พิพากษาได้ตัดสินแต่ละคดีโดยยึดหลักนิติธรรมแล้ว ก็ทำให้คดีภายหลังได้ยึดถือเป็นแบบเดียวกัน นอกจากนี้ ผู้ประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายทั้งหลาย เช่น ทนาย ก็ต้องผ่านการอบรมด้านจริยธรรมอย่างเข้มงวดกวดขัน อีกทั้งผู้ที่จะได้รับคัดเลือกเป็นผู้พิพากษาได้ก็ต้องเคยเป็นทนายที่มีประสบการณ์ยาวนานมาก่อน จึงทำให้หลักนิติธรรมฝังรากลึก มีที่มาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและผ่านการปฏิบัติงานของบุคคลในสายวิชาชีพกฎหมายทั้งสิ้น

โดยในชั้นนี้ปลายของหลักนิติธรรมในอังกฤษ สามารถสรุปเนื้อหาได้ดังนี้

1. ศาลจะพิจารณาพิพากษาเฉพาะข้อพิพาทระหว่างบุคคล
2. ผู้พิพากษาที่จะพิจารณาข้อพิพาทต้องมีความเป็นอิสระ ปราศจากอคติ และเป็นผู้มีความสามารถที่จะพิจารณาข้อพิพาทนั้นได้
3. การนั่งพิจารณาคดีและตัดสินข้อพิพาทต้องทำเสร็จภายในระยะเวลาอันสมควร
4. วิธีการที่จะบังคับการให้เป็นไปตามคำพิพากษา

5. วิธีพิจารณาคดีของศาลต้องเที่ยงธรรมและมีเหตุผล
6. กฎหมายที่ศาลใช้วินิจฉัยต้องมีความแน่นอน ชัดเจน มีความพอดี และเป็นธรรม

2.2 กระบวนการที่ถูกต้องตามกฎหมาย (Due Process of Law)

ในขณะที่หลักนิติธรรม (The Rule of Law) ถูกพัฒนาขึ้นในประเทศอังกฤษ แต่หลักกระบวนการที่ถูกต้องตามกฎหมาย (Due Process of Law) กลับถูกพัฒนาขึ้นที่ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยได้รับการรับรองความมีตัวตนขึ้นครั้งแรกในรัฐธรรมนูญสหรัฐอเมริกา อยู่ในบทบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ ครั้งที่ 5 และครั้งที่ 14 โดยวางหลักว่า รัฐจะเพิกถอน สิทธินอน หรือกระทำการใดๆ อันมีผลกระทบต่อสิทธิในชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สินของบุคคล โดยปราศจากกระบวนการที่ถูกต้องตามกฎหมายไม่ได้ ซึ่งต่อมา ในกฎหมายฉบับต่างๆ ก็กำหนดให้เจ้าหน้าที่ของรัฐกระทำการตามแนวทางที่ดีของกฎหมาย เช่น กฎหมายปกครองและกฎหมายวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง

สาเหตุที่ทำให้กระบวนการที่ถูกต้องตามกฎหมายคล้ายคลึงกับหลักนิติธรรม เป็นเพราะหลักการนี้เกิดขึ้นเพื่อคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพของประชาชน เช่นเดียวกัน แต่หากจะทำการเปรียบเทียบกับหลักนิติธรรมแล้ว จะเห็นได้ว่ากระบวนการที่ถูกต้องตามกฎหมาย จะมีความหมายที่แคบกว่า เพราะจำกัดอยู่เพียงกระบวนการและวิธีปฏิบัติในการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของผู้ต้องหาและจำเลยในกระบวนการยุติธรรมเป็นสำคัญเท่านั้น

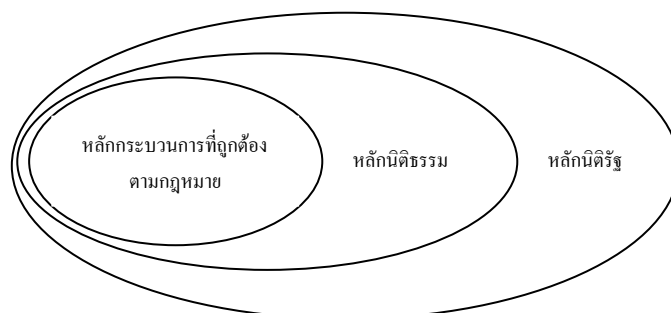
2.3 หลักนิติรัฐ (Legal State, Rechtsstaat, L'etat de Droit)

สำหรับหลักนิติรัฐ (Legal State) หรือ Rechtsstaat ในภาษาเยอรมัน หรือ L'etat de Droit ในภาษาฝรั่งเศส เป็นหลักที่ได้รับการพัฒนาขึ้นครั้งแรกในประเทศเยอรมันและฝรั่งเศส รวมถึงประเทศภาคพื้นยุโรป คือในกลุ่มประเทศ Civil Law โดยกำหนดให้มืองค์ประกอบอย่างน้อย 3 ประการ คือ

1. ต้องมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ โดยกฎหมายที่มีศักดิ์ต่ำกว่าขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญ
2. ต้องมีการบัญญัติรับรองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไว้ในรัฐธรรมนูญ
3. ต้องมีการกำหนดขอบเขตของอำนาจรัฐไว้อย่างชัดเจน โดยมีการแบ่งแยกอำนาจรัฐเป็น 3 ฝ่าย คือ นิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ เพื่อให้เกิดการถ่วงดุลซึ่งกันและกัน

สาเหตุที่ทำให้หลักนิติรัฐมีความคล้ายคลึงกับหลักนิติธรรม เป็นเพราะมุ่งคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนจากการละเมิดของผู้มีอำนาจรัฐ แต่ความแตกต่างคือหลักนิติรัฐจะเน้นเรื่องการเคารพกฎหมายลายลักษณ์อักษร โดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดที่รับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพให้กับประชาชน ส่วนหลักนิติธรรมจะเน้นเรื่องฝ่ายตุลาการ ที่มีผู้พิพากษาคอยบังคับ รับรองและคุ้มครองสิทธิให้ผ่านทางศาลตัดสินคดี อย่างไรก็ตาม หลักทั้งสองได้รับการพัฒนาจนมีความใกล้เคียงกันเป็นอย่างมาก และในบางครั้งก็มีการใช้ในความหมายเดียวกันและสลับกัน เสมือนหนึ่งว่าทั้งนิติรัฐและนิติธรรมเป็นสิ่งเดียวกัน

แผนภาพความสัมพันธ์ระหว่างหลักนิติธรรม หลักกระบวนการที่ถูกต้องตามกฎหมาย และหลักนิติรัฐ

2.3 หลักธรรมาภิบาล (Good Governance)

หลักธรรมาภิบาล (Good Governance) หรือ หลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี เป็นแนวคิดที่สร้างขึ้นมากเพื่อแก้ปัญหาการบริหารจัดการองค์กรทั้งของภาครัฐและเอกชน โดยไทยได้รับแนวคิดนี้มาเมื่อ พ.ศ.2540 ในช่วงเวลาที่ต้องกู้เงินจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF : International Monetary Fund) ซึ่งในสัญญาระบุว่าให้รัฐบาลไทยสร้างธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการภาครัฐ สำหรับหลักธรรมาภิบาล แนวทางหลักคือบริหารจัดการองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน โดยยึดหลักคุณธรรมและความโปร่งใส ภายใต้หลักกฎหมายและการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

สาเหตุที่ทำให้หลักธรรมาภิบาลมีความคล้ายคลึงกับหลักนิติธรรม ก็เพราะหลักนิติธรรมเป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมและอำนวยประโยชน์สุขให้กับประชาชน เช่นเดียวกับหลักนิติธรรมที่ต้องการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพประชาชน เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและสงบสุขในบ้านเมือง

3. หลักนิติธรรมกับทางปฏิบัติในประเทศไทย

3.1 ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550

หลักนิติธรรมปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกในประเทศไทย เมื่อมีการตรารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ในมาตรา 3 วรรคสอง และมาตรา 78(6) ซึ่งบัญญัติไว้ดังนี้

“มาตรา 3 อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุข ทรงใช้อำนาจนั้นทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาล ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้

การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล รวมทั้งองค์กรตามรัฐธรรมนูญและหน่วยงานของรัฐ ต้องเป็นไปตามหลักนิติธรรม”

จะเห็นได้ว่าในมาตรา 3 วรรคสองเอง มิได้บัญญัติผลการฝ่าฝืนไว้ ผลของการฝ่าฝืนหลักนิติธรรม จึงเป็นไปตามกฎหมายสารบัญญัติและกฎหมายวิธีสบัญญัติที่เกี่ยวข้องเป็นเรื่อยๆไป สำหรับตัวอย่างในทางรัฐสภานั้น จะเห็นจากกฎหมายฉบับต่างๆ ที่ได้ตราขึ้นใช้บังคับ เช่น กฎหมายปกครองและวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง ส่วนตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนอาจมาจากศาลเสียมากกว่า เช่น ในคำพิพากษาฎีกา

คดีอาชญากรรมสงครามที่ 1/2489 ศาลได้พิพากษาว่า พระราชบัญญัติอาชญากรรมสงคราม พ.ศ.2488 ที่บัญญัติลงโทษผู้กระทำความผิดก่อนพระราชบัญญัติฉบับนี้มีผลใช้บังคับ ว่าขัดต่อรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2475 มาตรา 14 จึงตกเป็นโมฆะ พระราชบัญญัติจึงไม่มีผลบังคับใช้ หรือกรณีคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 913/2536 ที่พิพากษาว่า ประกาศคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ฉบับที่ 26 ที่กำหนดให้คณะกรรมการตรวจสอบทรัพย์สินมีอำนาจริบทรัพย์สินที่เพิ่มขึ้นผิดปกติตกเป็นของแผ่นดิน จะใช้บังคับมิได้ เพราะเป็นการริบทรัพย์สินที่มีผลย้อนหลังไปก่อนวันที่ประกาศมีผลใช้บังคับ เป็นต้น

“**มาตรา 78** รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านการบริหารราชการแผ่นดิน ดังต่อไปนี้
(6) ดำเนินการให้หน่วยงานทางกฎหมายที่มีหน้าที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานของรัฐตามกฎหมายและตรวจสอบการตรากฎหมายของรัฐ ดำเนินการอย่างเป็นอิสระ เพื่อให้การบริหารราชการแผ่นดินเป็นไปตามหลักนิติธรรม”

คำว่า “หน่วยงานทางกฎหมายที่มีหน้าที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานของรัฐตามกฎหมายและตรวจสอบการตรากฎหมายของรัฐ” ตามความเข้าใจของผู้เขียน อาจหมายถึง หน่วยงานใดก็ได้ที่มีหน้าที่ตรวจสอบ แต่ที่เห็นได้ชัดเจน น่าจะเป็นสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาที่เป็นองค์กรหลักมีหน้าที่ให้ความเห็นทางด้านกฎหมาย แก่หน่วยงานต่างๆ ของรัฐบาล ไม่เว้นแม้กระทั่งรัฐวิสาหกิจ หรือองค์การด้านตุลาการที่ส่งหนังสือถามความเห็นด้านต่างๆ มาอย่างเนืองๆ และจากการที่ต้องคอยให้ความเห็นด้านกฎหมาย แก่หน่วยงานต่างๆ ซึ่งอาจจะส่งผลทั้งด้านบวกและด้านลบ จึงควรมีการกำหนดขอบเขตอำนาจหน้าที่ให้ชัดเจนว่ามีแค่ไหน เพียงไร และให้ความเป็นอิสระแก่องค์กรที่ทำหน้าที่ดังกล่าวด้วย

นอกจากมาตรา 3 วรรคสอง และมาตรา 78(6) ที่บัญญัติเรื่องหลักนิติธรรมไว้แล้ว ยังสามารถสกัดหลักนิติธรรมได้จากมาตราอื่นๆ ของรัฐธรรมนูญ เช่น การประกันสิทธิเสรีภาพของชนชาวไทย หลักความเป็นอิสระของศาล หลักการแบ่งแยกและถ่วงดุลอำนาจ เป็นต้น ซึ่งจากการรู้ถึงพื้นฐานของหลักนิติธรรมแล้ว ศาสตราจารย์พิเศษ ธาณินทร์ กรัยวิเชียร ได้สรุปความหมายไว้ให้เข้าใจง่ายว่า

“หลักนิติธรรม ก็คือ หลักการพื้นฐานแห่งกฎหมายที่สำคัญในระบอบประชาธิปไตยที่เทิดทูนศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์และยอมรับนับถือสิทธิแห่งมนุษยชนทุกแง่มุม รัฐต้องให้ความอารักขาคุ่มครองมนุษยชนให้พ้นจากลัทธิทรราชย์ หากมีข้อพิพาทใดๆ เกิดขึ้น ไม่ว่าจะระหว่างรัฐกับเอกชน หรือระหว่างเอกชนกับเอกชน ศาลย่อมมีอำนาจอิสระในการตัดสินข้อพิพาทนั้นโดยเด็ดขาดและยุติธรรม ตามกฎหมายของบ้านเมืองที่ถูกต้องและเป็นธรรม”

3.2 การปรับใช้หลักนิติธรรมในด้านกฎหมาย

หากจะกล่าวไปแล้ว หลักนิติธรรมมักถูกนำมาใช้เรียก หรือนำมาใช้และอ้างอิงเสมอ ในทางกฎหมายอยู่เสมอ จะมีบ้างครั้งที่นักการเมืองจะยกขึ้นกล่าวอ้างออกตามสื่อโทรทัศน์ แต่ก็ล้วนอยู่ในวงวนที่เกี่ยวข้อกับกฎหมายทั้งสิ้น ดังนั้น ในฐานะที่เป็นผู้ศึกษาด้านกฎหมายก็ควรรู้ว่า หลักนิติธรรมทางด้านกฎหมายที่ใช้อยู่ในประเทศไทย หมายถึงสิ่งใดบ้าง

1. กฎหมายต้องใช้บังคับเป็นการทั่วไป หมายความว่า กฎหมายต้องมุ่งหมายให้ใช้บังคับกับบุคคลทุกคนโดยเสมอภาคกัน ต้องไม่บังคับใช้กับกรณีใดกรณีหนึ่งหรือคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะเจาะจง เช่น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เป็นกฎหมายที่วางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ระหว่างบุคคลเป็นการทั่วไป หรือ ประมวลกฎหมายอาญาก็บัญญัติลักษณะการกระทำความผิดต่างๆ ว่าอย่างไรเป็นฐานความผิดใด และรับโทษเท่าใด โดยบังคับใช้กับผู้กระทำความผิดทุกคน เป็นต้น แต่ก็ได้หมายความว่า กฎหมายที่กำหนดมาใช้บังคับกับกลุ่มบุคคลใดโดยเฉพาะ จะเป็นกฎหมายที่ขัดหลักนิติธรรม เช่น กฎหมายเกี่ยวกับแพทย์หรือพยาบาล ก็ใช้บังคับกับแพทย์และพยาบาลทั้งประเทศไทย ไม่ได้ระบุเป็นรายคน กฎหมายพรรคการเมือง ก็บังคับใช้กับทุกพรรคในประเทศไทย เช่นนี้ก็คือว่าบังคับใช้เป็นการทั่วไปและเสมอภาคแล้ว

2. กฎหมายจะบัญญัติให้การกระทำใดเป็นความผิดทางอาญาและมีโทษย้อนหลัง หรือมีโทษย้อนหลังหนักกว่าเดิมไม่ได้ เป็นหลักการที่ตรงกับสุภาษิตโรมันที่ว่า Nullum Crimen Nulla Poena Sine Lege แปลว่า ไม่มีความผิด ไม่มีโทษ โดยไม่มีกฎหมาย เมื่อกระทำการใด โดยที่ขณะนั้นยังไม่มีกฎหมายอาญาบัญญัติไว้ว่าเป็นความผิด ก็ถือว่าผู้นั้นไม่ได้กระทำความผิด และไม่สามารถรับโทษได้ แม้ในเวลาต่อมา การกระทำดังกล่าวจะมีกฎหมายบัญญัติว่าเป็นความผิด ก็จะมีผลย้อนหลังไปใช้บังคับไม่ได้

แต่ถ้ามีการบัญญัติกฎหมายปัจจุบันย้อนหลังให้เป็นคุณ จากที่เคยเป็นความผิดให้ไม่เป็นความผิด จากที่โทษหนักให้เบาลง ก็ไม่ขัดต่อหลักนิติธรรมนี้ ดังนั้นกฎหมายนิรโทษกรรมที่บัญญัติให้การกระทำที่ผ่านมาไม่เป็นความผิด จึงไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม เช่น พระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พุทธศักราช 2475 พระราชบัญญัตินิรโทษกรรมแก่ผู้กระทำการต่อต้านการดำเนินการสงครามของญี่ปุ่น พุทธศักราช 2489 พระราชบัญญัตินิรโทษกรรมแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนซึ่งกระทำความผิดเกี่ยวเนื่องกับการเดินขบวน เมื่อวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ.2516 เป็นต้น

3. ในคดีอาญาให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยบริสุทธิ์ จนกว่าศาลจะมีคำพิพากษาเด็ดขาดว่ามีความผิด

เพราะเป็นการประกันสิทธิขั้นพื้นฐานในกระบวนการยุติธรรมของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา ให้นำพยานหลักฐานเข้าสืบพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนอย่างเต็มที่ ตามขั้นตอนและกระบวนการของกฎหมาย จนถึงที่สุด ซึ่งหลักการนี้ทำให้เกิดหลักที่ว่า “กฎหมายห้ามมีข้อสันนิษฐานเด็ดขาด” เพราะกฎหมายที่มีข้อสันนิษฐานย่อมนำสืบหักล้างไม่ได้ หากสันนิษฐานว่าผิด ก็ต้องรับผิดโดยไม่อาจโต้แย้ง จึงขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่มีผลใช้บังคับ

4. หลักความเป็นอิสระและเป็นกลางในการพิจารณาพิพากษาคดีของตุลาการ

ผู้พิพากษาศาลการเป็นผู้อำนวยความยุติธรรมขั้นสุดท้ายที่สำคัญมาก ดังคำพูดที่ประชาชนมักกล่าวว่า “ขออาศัยบารมีศาลเป็นที่พึ่งสุดท้าย” หากผู้พิพากษาปราศจากความเป็นกลาง ความยุติธรรมในบ้านเมืองก็คงไม่สามารถบังเกิดขึ้นได้ ในทางกฎหมาย การแต่งตั้งหรือเลื่อนระดับชั้นของผู้พิพากษาจึงต้องไม่ถูกแทรกแซงจากฝ่ายบริหาร นิติบัญญัติ หรือแม้แต่ตุลาการด้วยกันเอง ส่วนในทางส่วนตัวของผู้พิพากษาแต่ละท่าน ก็ควรตัดสินคดีอย่างตรงไปตรงมา ไม่ลำเอียงแก่ฝ่ายใด โดยปราศจาก อคติ 4 ประการคือ

1. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะรัก เพราะชอบ เพราะเห็นแก่อำภิสสินจ้าง สินบน
2. โทษาคติ ลำเอียงเพราะโกรธ
3. ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว
4. โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลง

5. รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐมีอำนาจและต้องใช้อำนาจตามที่กฎหมายให้ไว้เท่านั้น

รัฐที่ยึดถือหลักนิติธรรม รัฐและเจ้าหน้าที่จะไม่สามารถใช้อำนาจได้ตามอำเภอใจ การใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่ต้องเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด การกระทำใดๆ ที่ไม่มีกฎหมายรองรับจึงไม่ชอบและไม่ มีผลใช้บังคับ

6. กฎหมายต้องไม่ยกเว้นความผิดให้แก่การกระทำของบุคคลหรือคณะบุคคลที่จะเกิดขึ้น ในอนาคตไว้ล่วงหน้าโดยเฉพาะ

เพราะกฎหมายไม่มีผลบังคับย้อนหลัง ยกเว้นกรณีที่เป็นคุณ จึงอาจมีผู้ที่มีอิทธิพลอำนาจ ในทางการเมืองพยายามออกกฎหมายขึ้น เพื่อรองรับการกระทำที่ตนเองหรือพรรคพวกจะกระทำในอนาคตให้ ไม่เป็นความผิดไว้ ก็ถือว่าขัดกับหลักนิติธรรมเช่นเดียวกัน กฎหมายฉบับนั้นจึงไม่มีผลบังคับใช้

4. หลักนิติธรรมในทางการเมือง

การปกครองตามระบอบประชาธิปไตยในนครลงการเมืองที่ดีจะต้องเป็นการปกครองที่มีการ ส่งเสริมหลักนิติธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมนั้นอย่างเป็นรูปธรรม ส่วนสังคมนิติธรรมที่แท้จริงจะต้องมีความชัดเจน ในการใช้หลักนิติธรรมเพื่อสร้างระบอบประชาธิปไตยที่ชัดเจนเช่นกัน แต่ทั้งการพัฒนาประชาธิปไตยและหลัก นิติธรรมจะต้องใช้กลไกการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นพลังขับเคลื่อน แล้วจะทำไมให้ทั้งสองสิ่งสามารถ เดินควบคู่ไปด้วยกันได้ ซึ่งจากปรากฏการณ์ทางการเมืองที่ผ่านมาและยังคงดำรงอยู่ในปัจจุบัน อาจพอสรุป ประเด็นปัญหาได้ดังนี้

1. เกิดความเข้าใจในประชาธิปไตยที่แตกต่างกันของ 2 กลุ่ม คือกลุ่มที่เห็นว่า ประชาธิปไตยคือการนับถือเสียงข้างมากที่มาจาก การเลือกตั้ง เป็นประชาธิปไตยแบบจับต้องและเห็นได้ กับ กลุ่มที่เห็นว่าประชาธิปไตยต้องเน้นคุณธรรมด้วย แม้ได้เสียงข้างมากแต่ถ้าเห็นว่ามีผิดเพี้ยนจากคุณธรรมก็ไม่ เป็นประชาธิปไตย

2. ความเคลือบแคลงในหลักนิติธรรมของประเทศไทย โดยเห็นว่าแต่ละกลุ่มการเมืองล้วน แสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเอง โดยใช้กฎหมายอย่างบิดเบือน หรือพยายามตรากฎหมายขึ้นมาเพื่อ ผลประโยชน์ของกลุ่มตนเอง ทำให้ประชาชนรู้สึกถึงความไม่เป็นธรรม รวมถึงความเคลือบแคลงในการตัดสิน ของศาลเมื่อผลคำวินิจฉัยออกมาในลักษณะที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยหลักเหตุผลและหลักนิติธรรม ทำให้ศาล ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักว่าอาจถูกชักนำจากอำนาจที่ไม่ชอบตามกรอบของกฎหมายรัฐธรรมนูญ

3. ฝ่ายตุลาการเข้ามามีบทบาททางการเมืองและองค์กรอิสระถูกแทรกแซง เมื่อฝ่าย ตุลาการเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในการถ่วงดุลอำนาจ ทำให้เกิดข้อวิจารณ์ในลักษณะไม่ยอมรับกลไก กระบวนการยุติธรรม และนำไปสู่การโจมตีบทบาทดังกล่าว ทำให้สังคมอยู่ในสภาพเหมือนขาดผู้รักษาความ ยุติธรรมที่เป็นกลาง นอกจากนี้ องค์กรอิสระต่างๆ ก็ถูกกระแสวิจารณ์ว่าได้รับการแทรกแซงจากการเมืองและ ระบบราชการจนขาดความโปร่งใสและเป็นกลาง เช่น ศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง คณะกรรมการการ เลือกตั้ง (กกต.) และคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ปปช.)

4. ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งเรื่องความจนและความรวย และความ เหลื่อมล้ำในการเข้าถึงบริการพื้นฐานของรัฐ

5. การกล่าวอ้างสถาบันพระมหากษัตริย์เพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง

6. การขยายตัวของสื่อออนไลน์ เป็นการเผยแพร่ข้อมูลที่ไม่ต้องผ่านการกลั่นกรอง และ

สามารถสื่อไปยังผู้อื่นได้อย่างรวดเร็ว ไม่มีการตรวจสอบและควบคุมไม่ได้ ทำให้ข้อมูลในลักษณะชวนเชื่อ หรือ ถ้อยคำที่ยู่งให้เกิดความเกลียดชังสื่อถึงกันได้รวดเร็ว จนยากประสานรอยร้าว

7. สังคมขาดองค์ความรู้ที่จะแก้ปัญหาแบบสันติวิธี เพราะแทบทุกครั้งที่เกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองจะจบลงด้วยการรัฐประหารจากฝ่ายทหาร ไม่ใช่การเจรจาโดยสันติวิธี ซึ่งไม่ใช่วิธีที่ดีตามหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตย ในครั้งนี้ก็เช่นเดียวกันที่ประชาชนจำนวนมากต้องการให้ความวุ่นวายสิ้นสุดลง โดยให้ทหารเข้ามาแทรกแซง

8. ความขัดแย้งดำเนินมาเป็นระยะเวลายาวนาน เพราะยิ่งยาวนานเท่าใด แต่ละฝ่ายก็ต้องระดมทั้งกำลังคนและกำลังทรัพย์เพิ่มมากขึ้น ผลประโยชน์ในการเติมพันธกิจสูง การยุติโดยสันติวิธีไม่มีฝ่ายใดแพ้หรือชนะจึงทำได้ยาก

จากสาเหตุที่กล่าวมา เห็นได้ว่าความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้น ส่วนหนึ่งมาจากการขาดหลักนิติธรรมของผู้ใช้อำนาจปกครอง และบุคคลที่ดำรงตนอยู่ในองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเมือง แม้หลักนิติธรรมอาจดูเหมือนหลักที่มีความหมายลอยๆ แต่ก็ไม่ใช่ว่าสิ่งที่ต้องเขียนเป็นคำนิยามชัดเจนเป็นลายลักษณ์อักษร จะต้องนำไปบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ซึ่งพิสูจน์ความมีตัวตนของหลักนิติธรรมได้จากเหตุการณ์ที่ประชาชนออกมาชุมนุม

ท่ามกลางกระแสการเมืองไทยที่เป็นอยู่ขณะนี้ หนทางแก้ไขก็มีเพียงสองทางคือ การใช้ความรุนแรง เช่น การรัฐประหารโดยทหาร และการไม่ใช้ความรุนแรง เช่น การเจรจาโดยสันติวิธี ซึ่งตลอดเวลาที่ผ่านมาในสื่อต่างๆ ฝ่ายรัฐบาลพยายามจัดตั้งกลุ่มบุคคลที่มีความเป็นกลางเพื่อมาเจรจา ประนีประนอม แต่ก็ไม่ได้รับความร่วมมือจากกลุ่มผู้ไม่เห็นชอบ หรือแม้แต่กลุ่มประชาชนกลุ่มเล็กๆ ที่พยายามรวมตัวกันยุติความรุนแรง ทั้งเปิดไฟหน้ามอเตอร์ไซค์ สวมเสื้อสีขาว จุดเทียน ร้องเพลง ก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ผู้เขียนคิดว่าความขัดแย้งต่างๆ เกิดขึ้นตามแต่ที่บุคคลจะคิด ได้รับข้อมูลมา หรือได้รับผลกระทบ บางครั้งก็เลือกเสพข้อมูลในสิ่งที่ตรงกับความเชื่อตนเองเท่านั้น และยิ่งขยายไปถึงเรื่องอื่นๆ เช่น การรับจำนำข้าวของชาวนา ซึ่งทำให้ชาวนาเข้าร่วมกับฝ่ายที่อยู่ตรงข้ามกับรัฐบาล เสมือนหนึ่งว่า สังคมไทยตอนนี้ต้องมีการเลือกข้าง ไม่พวกฉันก็ต้องเป็นพวกเขา การพูดเรื่องการเมืองในที่สาธารณะล้วนถูกจ้องจับผิดว่าเป็นฝ่ายใด และหยั่งรากลงไปถึงในครอบครัวและเพื่อนที่ต้องทะเลาะกันเพราะมีความเห็นแตกต่างกัน

ผู้เขียนเห็นว่าท่ามกลางปัญหาทางการเมืองที่เกิดขึ้น ขอเสนอแนะแนวทางแก้ไขดังนี้

1. ด้านปัจเจกบุคคล

1.1 ทำใจให้เย็นและเป็นกลาง เมื่อรับฟังข้อมูลใดมาขอให้ใช้สติตรึกตรองความเป็นไปได้ และรับฟังข้อมูลทั้งสองด้าน อย่าเชื่อในทันทีที่ได้รับรู้ และคิดเสมอว่าผู้ที่ไม่เห็นด้วยทั้งสองฝ่ายต่างเป็นคนไทยด้วยกัน มีบรรพบุรุษที่ร่วมต่อสู้อุตสาหกรรมนอกให้คนรุ่นหลังได้อยู่กันอย่างสุขสบาย การคิดหรือกระทำการสิ่งใดให้เกิดความแตกแยก ล้วนเป็นผลเสียแก่ประเทศชาติทั้งสิ้น

1.2 เคารพในความคิดเห็นของผู้อื่น บุคคลทุกคนล้วนมีความคิดเห็นเป็นของตนเอง เพราะแต่ละคนได้รับการอบรมเลี้ยงดูมาจากคนละสภาวะแวดล้อม ได้รับการศึกษา มีอาชีพ และประสบการณ์ที่ไม่เหมือนกัน ความคิดเห็นทางการเมืองจึงย่อมแตกต่างกันออกไปได้ จึงไม่ควรตัดสินว่าความเห็นผู้ใดถูกหรือผิด การตัดสินที่ทำได้ก็ทำโดยผู้พิพากษาที่พิจารณาตามกฎหมายเท่านั้น หากปฏิบัติตามกฎหมายแล้วไซ้

จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ประพัตติตนถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งกฎหมายเองก็เป็นเพียงบทบัญญัติที่ตราขึ้นเพื่อให้ทราบ ว่าสิ่งใดกระทำแล้วเป็นหรือไม่เป็นความคิด แต่มิได้ลงไปถึงการตัดสินความคิดเห็น ดังนั้น ทุกคนย่อมมีอิสระ ทางความคิดและการแสดงความคิดเห็นตราบใดที่ไม่ใช่การกระทำที่ขัดต่อกฎหมาย (เช่น ดูหมิ่น หรือ หมิ่น ประมาท) การรับฟังความคิดเห็นทางการเมืองที่แตกต่างไปจากตนเอง จึงเป็นเรื่องที่อาจต้องเจอเสมอ ท่ามกลางสถานการณ์การเมืองในปัจจุบัน ผู้รับฟังจึงควรรับฟังด้วยใจที่เป็นกลางและเข้าใจ ไม่คิดว่าต้องโกรธ หรือเกลียดผู้ที่มีความเห็นต่างกัน เพราะท้ายที่สุดแล้วผู้ที่พูดคุยกันก็ล้วนเป็นญาติพี่น้อง เพื่อน ผู้ร่วมงาน หรือบุคคลรอบตัวที่ต้องพบปะในชีวิตประจำวัน ซึ่งอาจคบหากันมายาวนาน ไม่สมควรจะให้เรื่องการเมืองมา ทำลายมิตรภาพเพียงเพราะความคิดเห็นที่แตกต่างกัน

1.3 คำนิยามถึงผลประโยชน์ประเทศชาติมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งหลักการนี้ใช้ได้ ทั้งกรณีการไม่รับสินบนหรือคอร์รัปชั่น รวมไปถึงการกระทำในด้านกายภาพด้วย เช่น การรับสินบนเพื่อไป เลือกหรือไม่เลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร การลงนามในเอกสารใดเพื่อให้บริษัทเอกชนที่ให้ผลประโยชน์ตอบแทนตนเองได้รับคัดเลือกเป็นผู้รับจ้าง การเป็นคนกลางที่รับซื้อข้าวจากชาวนาในราคาต่ำเกินสมควร หรือการไปปิดล้อมสนามบินไม่ให้ผู้โดยสารเดินทางเข้าประเทศหรือออกนอกประเทศ ก็เป็นการคำนึงถึงเรื่อง ผลประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าผลประโยชน์ประเทศชาติทั้งสิ้น

2. ด้านองค์กรฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการ และองค์กรอิสระ

2.1 คำนิยามถึงหลักนิติธรรมในการทำงาน คือการเคารพกฎหมาย และเห็นเรื่องสิทธิ เสรีภาพ ของประชาชนเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องได้รับการคุ้มครองเพื่อให้ประชาชนถูกเอาเปรียบและรักษา ระบอบประชาธิปไตยที่ดีงามไว้ ในฝ่ายนิติบัญญัติก็ต้องตรากฎหมายที่ไม่ลิดรอนสิทธิเสรีภาพของประชาชน (เว้นแต่จะได้รับการยกเว้นตามรัฐธรรมนูญหรือกฎหมาย) ฝ่ายบริหารก็กระทำนิติกรรมทางปกครองและ ปฏิบัติการทางปกครองภายในกรอบที่กฎหมายบัญญัติให้อำนาจ ไม่ลิดรอนสิทธิเสรีภาพ หรือผลประโยชน์ใด ของประชาชน ไม่มองว่าประชาชนเป็นผู้รับคำสั่งที่ต้องปฏิบัติตามเท่านั้น สำหรับฝ่ายตุลาการซึ่งเป็นผู้ปรับใช้ กฎหมายกับข้อเท็จจริงโดยตรง ต้องพิพากษาไปตามความเป็นจริง ไม่ลำเอียงเข้ากับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และออก ช่องว่างรวมถึงตีความกฎหมายไปในทางที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชน

สำหรับองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ ได้แก่ คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการ ททุจริตแห่งชาติ คณะกรรมการการเลือกตั้ง คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน ผู้ตรวจการแผ่นดิน และองค์กร อิสระอื่นๆ เช่น องค์กรอัยการ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ ก็ต้องทำงานในขอบข่ายของตนตามที่กฎหมายจัดตั้งของแต่ละองค์กรได้กำหนดบทบาทไว้ โดย ทำงานอย่างเป็นกลาง ไม่เข้ากับฝ่ายใด แม้ว่าในปัจจุบันฝ่ายการเมืองจะเข้ามามีอิทธิพลต่อองค์กรต่างๆ อยู่ มากก็ตาม

2.2 การนำหลักธรรมมาปรับใช้กับผู้ปกครอง ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุเห็นว่า การนำ หลักธรรมมาประยุกต์ใช้กับผู้ปกครองเพียงกลุ่มเดียว จะง่ายกว่าการทำความเข้าใจกับผู้อยู่ใต้ปกครองจำนวนมาก ซึ่งหลักธรรมที่ควรนำมาใช้ ได้แก่ หลักทศพิธราชธรรม หรือ ราชธรรม 10 ซึ่งประกอบด้วย

1. ทาน หมายถึง การให้ (Charity) ได้แก่ อมิสทาน เป็นการให้วัตถุสิ่งของ เงินทอง เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย อาหาร ส่วนธรรมทาน เป็นการให้ธรรมหรือความรู้ สติปัญญา กำลังใจ ความรัก ความเอื้อเฟื้อและเมตตา

2. **ศีล** หมายถึง ความมีระเบียบวินัย (Self-Discipline) ผู้ปฏิบัติทุกระดับ ต้องเป็นบุคคลแบบอย่างที่มี “ความงามด้วยศีล” มีระเบียบวินัย รั้งมัดระวังควบคุมตนเองได้ เพื่อให้สามารถบริหารคน งาน และบ้านเมืองได้

3. **ปริจาคะ** หมายถึง การเสียสละ (Self-Sacrifice) ได้แก่ การยอมเสียสละทรัพย์ อวัยวะ ชีวิต เพื่อรักษาความถูกต้องดีงามของบ้านเมือง

4. **อาชวะ** หมายถึง ความซื่อตรง (Honesty) ซึ่งนับเป็นเรื่องสำคัญยิ่งในปัจจุบัน นักบริหารปกครองต้องเป็นบุคคลซื่อตรง ไม่คดโกง โปรงใส ตรวจสอบได้ จึงจะสามารถนำคน นำนงาน นำบ้านเมือง ไปสู่เป้าหมายได้

5. **มัทวะ** หมายถึง ความอ่อนโยน (Gentleness) เพราะนักปกครองจะได้รับการยอมรับนับถือก็ต่อเมื่อเป็นบุคคลที่นุ่มนวล ไม่แข็งกระด้าง หรือหยิ่งยโสโอหัง

6. **ตปะ** หมายถึง การระงับยับยั้งข่มใจ (Self-Austerity) นักปกครอง นักบริหารที่ดีต้องมี “ตปธรรม” คือการแผดเผากิเลสตัณหาให้เข้ามาครอบงำจิตใจของตนเองอยู่เสมอ คือลดความชั่วภายในตัวเองให้หมดไป หาแต่ความดีงามใส่ตัว มีความดีเป็นแบบอย่าง แล้วให้ความข่มใจเป็นเครื่องเผากิเลส

7. **อักโธระ** หมายถึง ความไม่โกรธ (Non-Anger) นักคือบุคคลผู้มีบทบาทมีอำนาจหน้าที่ในการบริหารจัดการโดยเฉพาะ การตัดสินใจให้ทำหรือไม่ทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ในทุกสถานการณ์ จะมีอารมณ์โกรธไม่ได้เลย ต้องมีความสงบ เยือกเย็น หนักแน่นในใจ

8. **อวิหิงสา** หมายถึง การไม่เบียดเบียน (Non-Violence) นักปกครองที่ดี ต้องไม่เบียดเบียนทั้งคนและสัตว์ รวมทั้งไม่เบียดเบียนธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ตามหลักพุทธศาสนา คือไม่มีความเห็นผิดจากธรรมนองคลองธรรม ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ให้ความเสมอภาคเท่าเทียม เคารพกฎหมาย ไม่ทะเลาะวิวาทบาดหมางกันด้วยความคิดเห็นที่แตกต่างกัน และนำความคิดเห็นที่แตกต่างกันมาสร้างความสามัคคี

9. **ขันติ** หมายถึง ความอดทน (Tolerance) ความงามของนักปกครองอยู่ที่การมีความอดทน หรือการมีขันติ และมีความสงบเสงี่ยมเจียมตัว นักปกครองที่ดีจึงจำเป็นต้องฝึกอบรมตนเองให้เป็นคนมีความอดทนและสงบเสงี่ยมเจียมตัวอยู่เสมอ

10. **อวิโรธนะ** หมายถึง ความไม่คลาดธรรม (Non-Opposition) คือมีความหนักแน่นในธรรม เพื่อให้ทำการใดเป็นไปด้วยความถูกต้อง ไม่มีข้อผิดพลาด

ซึ่งนอกจากทศพิธราชธรรมแล้ว ยังมีหลักพุทธศาสนาอื่นที่เกี่ยวข้องในการปกครองอีกหลายหลัก เช่น มรรคมืองค์ 8, โพชฌงค์ 7, อิทธิบาท 4, ศีล สมาธิ ปัญญา และ หลักเมตตาธรรม เป็นต้น

3. ด้านรัฐบาลและผู้คัดค้าน

ตามความคิดเห็นของผู้เขียนเห็นว่า เมื่อสถานการณ์การเมืองไทยได้ดำเนินมาถึงเหตุการณ์ปัจจุบัน ที่ไม่มีฝ่ายใดจะยอมถอย หนทางเดียวที่จะแก้ไขได้คือการเจรจาโดยไม่ใช้คนกลาง เพราะไม่อาจหาสิ่งใดมาเป็นมาตรฐานตัดสินว่าผู้ใดเป็นคนกลางจริงหรือไม่ และไม่ว่ารัฐบาลจะจัดตั้งหน่วยงาน หรือองค์กรใดขึ้นมาเป็นตัวกลางในการเจรจาก็ตาม หากฝ่ายผู้คัดค้านไม่เข้าร่วมด้วยก็คงไม่เกิดผลอันใดขึ้น โดยให้ผู้มีอำนาจตัดสินใจทั้งสองฝ่ายเข้าหารือกัน โดยจะนำคณะทำงานของตนเองเข้าร่วมก็ได้ เพื่อหาข้อสรุปที่เกิด

ประโยชน์ผลดีแก่ทั้งสองฝ่าย และนำไปสู่การเลือกตั้งตามครรลองประชาธิปไตยอีกครั้ง เพราะทั้งสองฝ่ายล้วนมีจุดหมายเดียวกันคือการเลือกตั้ง เพียงแต่อีกฝ่ายมีเงื่อนไขต้องทำการจัดตั้งสภาประชาชนขึ้นเสียก่อนเท่านั้น

5. บทสรุป

หลักนิติธรรมถือเป็นหลักการในอุดมคติที่ต้องมีในการปกครองระบอบประชาธิปไตย แต่จากเหตุการณ์ความวุ่นวายในบ้านเมืองหลายครั้งที่ผ่านมา เป็นเครื่องชี้ชัดว่าหลักนิติธรรมในสังคมไทยโดยเฉพาะทางการเมืองนั้นล้มเหลว หลักนิติธรรมไม่ได้หยั่งรากลึกลงในจิตใจของคนไทยเลย ทำให้หลายฝ่ายเริ่มตื่นตัวและสนใจหลักนิติธรรมมากขึ้น โดยเห็นได้จากบทความต่างๆ ทั้งในหนังสือพิมพ์ และบทความทางวิชาการ ซึ่งเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2554 ที่ผ่านมาระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการส่งเสริมหลักนิติธรรม พ.ศ.2554 มีผลใช้บังคับ และมีการแต่งตั้งกรรมการอิสระว่าด้วยการส่งเสริมหลักนิติธรรมแห่งชาติเพื่อทำหน้าที่ศึกษา วิจัย และเสนอแนะแนวทางในการบัญญัติกฎหมาย ใช้กฎหมาย ด้วยความเป็นธรรม ความเสมอภาค และคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคล ให้เป็นไปตามหลักนิติธรรม ซึ่งนับเป็นอีกก้าวหนึ่งที่รัฐบาลได้แสดงออกถึงการให้ความสำคัญกับหลักนิติธรรมนี้

อย่างไรก็ตาม เราไม่จำเป็นต้องรอให้รัฐบาลเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมหลักนิติธรรมแต่อย่างใด แต่สามารถทำได้ด้วยตัวเองในทุกๆ คน โดยเฉพาะผู้ทำงานในวิชาชีพกฎหมาย รวมถึงผู้เข้ารับการอบรมหลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ 2 นี้ คือการพยายามเรียนรู้และให้ความรู้แก่สังคม รวมถึงทำตัวเป็นผู้นำ และแบบอย่างที่ดีในเรื่องการเคารพกฎหมาย ศีลธรรม และยึดมั่นในความถูกต้องชอบธรรม ซึ่งล้วนเป็นแก่นของหลักนิติธรรม

บรรณานุกรม

กำชัย จงจักรพันธ์. (2555). หลักนิติธรรม. บทบัณฑิตย, 68(4), 26-51.

ชาญเชาวน์ ไชยานุกิจ. 2556. หลักนิติธรรมกับการมีส่วนร่วม. เข้าถึงได้จาก:

<http://www.bangkokbiznews.com/home/detail/politics/opinion/charnchao/20131126/544893/%E0%B8%AB%E0%B8%A5%E0%B8%B1%E0%B8%81%E0%B8%99%E0%B8%B4%E0%B8%95%E0%B8%B4%E0%B8%98%E0%B8%A3%E0%B8%A3%E0%B8%A1%E0%B8%81%E0%B8%B1%E0%B8%9A%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%A1%E0%B8%B5%E0%B8%AA%E0%B9%88%E0%B8%A7%E0%B8%99%E0%B8%A3%E0%B9%88%E0%B8%A7%E0%B8%A1.html>

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. หลักนิติธรรม. จัดพิมพ์โดยสำนักประธานศาลฎีกา. (กรุงเทพมหานคร :บริษัทชวนพิมพ์ 50 จำกัด), 2553.

อัญญาดา แก้วทองกุล. การศึกษาเปรียบเทียบ : การประยุกต์ใช้หลักธรรมทางศาสนาในทางการเมืองตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุและมหาตมะคานธี. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2547.

Raoul Wallenberg Institute. Rule of Law A Guide for Politicians. (Hill Innovating Justice), 2012.